

En hekseproces i Agernæs på Nordfyn

Maren og Kirsten blev dømt til ild og brand

Aflærer H. C. Jensen, Gyngstrup Skole

Mourids Podebusk (død 1593) havde begyndt at bygge den store og smukke Kørup Kirke. Hans søn, Claus, fuldførte den. Biskop Jacob Madsen tager kirken i øjesyn 3. juli 1602, og finder ”den er så lang som St. Knuds Kirke så nær som til altret, men ikke så høj”. Efter præsten Gode Hansens optegnelser var Kørup Kirke ”vist den prægtigste, så vel i bygning som i arbejde indvendig, som kan findes i Danmark”. Og nægtes kan det heller ikke, at man forundres ved at høre om kirkens bygning og inventar.

Den første fuldstændige gudstjeneste holdtes 1602, 13. søndag efter trinitatis. Ved bispevisitats året efter fik kirken navnet: Hellig Trefoldigheds Kirke.

Pinsedag 1624, 15. maj, er menigheden fra Agernæs og Kørup samlede ”tidlig” til gudstjeneste.

Præsten står på prædikestolen. Da mærker han, der bliver uro. Man vender sig om og ser mod udgangen, taler dæmpet sammen, ja nogle af mændene begynder at gå ud.

Vi må vel antage, gudstjenesten ikke blev fuldført, skønt den gamle tingbog fra disse år ikke udtrykkelig siger noget om det, men egentlig først, hvad det efterfølgende angår, tager fat, hvor provst Laurids Jørgensen standsede. Vi bliver først præsenterede for to koner fra Agernæs, der står i en kirkestol, det er Niels Findsens kone, Maren, og unge Hans Jørgensens kone. Maren siger til sidstnævnte: ”Står ikkun stille; thi det er Kørup, som der brænder”. Den tiltalte vil ikke blive i stolen, men går ud og ser straks, det er Agernæs, der brænder. Før mændene når hjem over vigen er 11 gårde, mindst, nedbrændte.

Hvilken ulykke det var, kan vi vel knapt danne os en rigtig forestilling om; husk, der var ikke assureret. De brandlidte kunne få et ”brandbrev”, der tjente som bevis for, at vedkommende var en ærlig mand, hvem ildsvåde virkelig var overgået.

Den mægtige ridefoged, Richard Lauritsen, har vel sagskens været til kirke hin Pinsedag og har sikkert

været på brandstedet for ved sin myndig nærværelse at få de Agernæs mænd til at gøre, hvad gøres kunne, for at elendigheden kunne indskrænkes så meget som muligt. Men den samme Pinsedag har han også andet for; efter hans befaling bliver en ung tjenestepige fra den hærgede by ført til Kørup og hensat i fængsel, foreløbig to dage; det har virket efter bestemmelsen; thi nu aflægger Kirsten Jensdatter bekendelser, ”nødt og utvungen”, for fire bønder fra Agernæs Birk og ridefogeden. Vi får intet at vide om, hvorledes Kirsten har haft det de to dage, eller hvem der har talt med hende; men man spørger sig selv, om hun virkelig var ”nødt utvungen”. Arrestantens forklaring er i sig selv interessant og oplysende, den giver et godt tidsbillede.

Kirsten er Niels Findsens tjenestepige, det er så sin madmor, Maren, hun skal fortælle om, og man frigør sig ikke for den tanke, at en højtstående person har ønsket at høre noget mærkeligt om Maren Niels Findsens, helst noget i retning af, hun ”kunne mere end sit Fadervor”.

Naturligvis begynder Kirsten at fortælle om ildebrand; men hun er ikke nået langt, før den nydeligste lille heksehistorie kommer ind imellem. At Niels Findsens gård var brændt 1. maj samme år, var jo en bekendt sag; men at Maren siden den tid havde været lidt ondsindet og udtalt temmelig uforbeholdent til Kirsten og Niels, at det også skulle ”komme til at svide til andre, som det var svedet for dem”, det vidste man dog nok ikke i byen; thi Niels havde optrådt kraftigt og bestemt med pålæg om, hun skulle holde sin mund. En lille tilføjelse: ”Jeg tænker, du est galen i panden,” kunne måske tyde på, hun var blevet lidt underlig.

Man fristes nu til at spørge, om Kirsten Jensdatter ikke i det følgende er faldet ud af rollen, idet hun nemlig fortæller om noget ”Gæslingevrøvl” mellem Maren og Jørgen Jensens kone, der endte med at fire af Niels Findsens køer døde. Det er da tydeligt nok, hun dermed har sagt, at Jørgen Jensens kvinde har brugt trolddom; og det skulle vist netop bevises, det var Maren, der kunne dette og hint.

Efter denne sidebemærkning må Kirsten videre i teksten, og det skal siges, hun fortæller godt og husker enkelthederne, begynder med begyndelsen og lader det udvikle sig i rigtig rækkefølge. Hun kom ind om morgenen ”for at hjælpe sin madmor strømperne på”. Men da var Maren meget optaget af at lægge aske i en messingkedel, oven på asken gløder og så aske igen. Da det var besørget, gik hun bort til unge Hans Jørgensens gård, Kirsten fulgte med. Nu må her indskydes, at familien Findsen siden branden havde ”haft værelse” i nævnte gård, og vi hører, at der i Hans Jørgensens lo ligger en bunke byg, der tilhører Niels Findsen. Nu går de to

kvinder hen i loen, og Maren lægger ild i denne bunke byg; ”straks ved lå noget halm”. Kirsten spørger sin madmor, hvad der dog er hendes mening. Maren svarer prompte, at hvis hun ikke holder sin mund, skal hun ”slå hendes hals”; desuden falder der en lille bemærkning om, det ikke er første gang, Kirsten er næsvis. Vi synes, det varer for længe, før der går ild i byggen; men vi skal snart få et lille fingerpeg: thi Kirsten så også, at Maren ”rev strå ned og blæste op i taget”, altså forbindelsen er i orden. Mere kan Kirsten ikke sige om den ting; for da kedlen ”var tørret af med et forklæde”, måtte hun af sted til malkning.

Niels ville have, Kirsten skulle til kirke; men Maren ønskede bestemt, hun skulle blive hjemme, og – sådan blev det. Det sidste var igen et lille indskud, der efterfølges af den brillante historie om, at Maren Niels Findsens en dag havde besøg af Peder Nordenbergs kvinde; de to var ene i stegerset, så fortælle noget egentligt om, hvad de havde foretaget sig, kunne hun ikke; men en ting vidste hun, at Maren skar hovedet af et par høns, det var ligeså sandt, for Kirsten plukkede dem, og så kommer det egentlige; Peder Nordenbergs kvinde sagde: hun måtte endelig have hovederne, for ellers kunne hun ingenting gøre (”kunne intet bestille”). Atter fristes man til at spørge, hvem mon nu har hjulpet Kirsten med denne historie; for nu er hun jo igen helt ved siden af. Fjendskabet var mellem Jørgens Jensens kone og Maren; men det er Hans Jørgensens gård, der blusser af, og meget mere end den. Historien om hønsehovederne er vel så det manglende mellemed, for at man med held kan sigte Maren for ildspåsættelse ved trolddom.

Men nu Maren selv, skal hun da ikke høres? Jo, men der går dog 12 dage, før hun fængsles. Der er ingen slinger, da hun kommer for, hun er parat til ved ed at fralægge sig alt, og hun er lige så hurtig og villig til at fastslå, det er Kirsten, der i ”et krus” har båret ild til gården, mens de andre var i kirke.

Naturligvis stempler Kirsten Jensdatter dette som løgn fra ende til anden, idet hun hele tiden har været i Kirsten Jespersens gård. Nu er det værd at notere: Samme Kirsten er ikke blevet hørt. Der er flere, der vidner imod hende. Et vidne har set, hun kom ud fra Hans Jørgensens gård en halv time før branden.

De forskellige udsagn samstemmer i, Kirsten har båret en sort lerkrukke eller -kande; men ellers er de vidt forskellige med angivelse af, hvor Kirsten har

været set, og det gør heller ikke noget, thi det er slet ikke den side af sagen, man interesserer sig for; dette er let at se, ja, at bevise; thi et vidne, en anden tjenestepige fra Agernæs, fortæller, at Kirsten sagde til hende, at hun havde været henne ”hos Birgitte”; det ville da være meget nærliggende, man efter dette ville finde Birgitte i vidneskranken; men Birgitte er ikke ulejliget.

Vi er nu klar over, at ildebranden slet ikke interesserer Richard Lauritsen; nej, Maren skal gøres til heks. Byhyrden ved lidt om den ting; thi da hans kører ”mistede mælken”, var han ikke i tvivl om, hvad der var at gøre; han gik straks til Maren og lod hende forstå, at hvis mælken ikke kom igen, ”gjorde han det vitterligt for alle mænd”.

Skønt man nu har tre forskellige forklaringer, anser Lauritsen oplysningerne for tilstrækkelige til at fælde en dom på. Dommen skete jo ved nævninge, og man havde to slags kirkenævninge og almindelige nævninge. Lauritsen forlanger kirkenævningene ”udmeldt”. Allerede dette er værd at lægge mærke til; for nu er det altså fastslået, der er tale om en trolddom – og ikke om en almindelig ildebrandsårsag; thi kirkenævninger var kun i virksomhed, når det drejede sig om trolddom og ”halvgejstlige” sager.

To uger går: Retten er sat. Formanden først, og derefter de elleve andre, sværger ”med oprakte fingre”, at de to kvinder er skyldige i samme ildebrand.

De sidstnævnte nævninge havde ikke noget med brandsager at gøre, de kunne have dømt skyldig eller uskyldig i trolddom; men ikke desto mindre fælder de dom angående en ildebrand. I seks uger er sagen ved landstinget, der holdtes i Gråbrødre Kloster i Odense. Der var i året 1624 kun en landsdommer i Fyn, han havde til sin hjælp en landstings skriver og –hører, skønt domsbogen ikke findes, er der ingen tvivl om, landstinget har stadfæstet; men tilbage er endnu, at birketinget i Agernæs skal stadfæste. Dette kan måske i nogen måde forklare det mærkelige, at de to kvindelige fange bestandig fremstilles hver tirsdag til forhør. Lauritsen har vel syntes, det var godt for alle tilfælde at have lidt mere i en baghånd. Der kom heller ikke til at mangle; thi det er hartad utroligt, hvad bemeldte Maren har præsteret i retning af sorte kunster; men også i det rent praktiske ildebrandsspørgsmål, der dog skulle være færdigbehandlet, falder en ny forklaring, gående ud på, at Maren nu virkelig har båret ild i en kedel, og Kirsten har blæst på gløderne; hun indrømmer også, hun er noget bevandret i trolddommen, idet hun St. Valborg Dag var sammen med andre hos Jørgens Jensens og ”drak af en kande”. Det sidste ved Kirsten besked om. Hun fortæller: ”St. Valborg Dag kom Rasmus Clausens datter og ville have mig med over

til Jørgen Jensens og drikke pot-øl”, hun gik med og erfarede, sammenkomsten var i loen, og hun nævner navnene på en del velagtede koner fra Agernæs som deltagere i den lidt mærkelige ”komsammen”. Kirsten bliver opfordret til at drikke af en sort potte eller kande med en rød silketråd tre gange om, og det foreholdes hende, hun endelig ikke må se i kanden. Så drak hun, og da konerne ikke kunne hindre, at hun smagte, kom hun til det resultat, at det smagte skrækkeligt. Det var, kan vi forstå, en indvielses-ceremoni; thi nu rettes der spørgsmål til hende, om hun tør gå rundt om kirken fire gange og hver gang blæse ind ad nøglehullet og sige: ”Fanden, jeg vil være din”.

Hvis hun tør det, skal hun få meget godt. Kirsten vil nu ikke, og det lader til, hun har været madammerne lidt overlegen og har ladet falde en ytring om, at det, hun her havde hørt og set, skulle blive fortalt i byen. De byder hende penge, som hun foreløbig afslår og nyder konernes angst og rådvildhed, dog kun til næste dag; da hentes hun til en ny ”seance” i loen. Prisen for hendes tavshed var to slettedaler, fire rigsmark, en halv krone og fire nøgler. Jørgen Jensens kone stoppede dem ”ind på udi puderne på Kirstens snøreliv”, idet hun sagde: ”Så længe du har dem, skal du intet røbes!” Disse nøgler blev fundet på hende på Kørup. Nu er der en meget talende og malende forklaring: ”En af nøglerne var for ålen i stranden”.

Kirsten er altså i fuld stand til at bevise, Maren Findsen har været i slettest muligt selskab af kvinder, der gav sig af med trolddom. En enkelt af laget får en særlig beskrivelse, hvad vi, der lever tre hundrede år efter, kun kan være glade for. Det er Rasmus Klausens kone; hvad hun kunne, grænser til det fast utrolige. Tænk, en morgen ser Kirsten hende rejse sig op inde i Kristen Andersens korn. Hun så ud som et menneske; men så snart hun fik øje på Kirsten, blev hun hurtigst forandret til en kat, der sprang over gærden. Samme madam Klausen yndede også at ”ligge under gærden” om foråret, når Niels Findsen første gang rykkede i marken, også det havde Kirsten set, og da både hun og husbond var klar over det uheldige i at se en sådan slem heks, når man var på vej til første plovfærd, ja så tog Kirsten en sten og ville ”slå hende på hovedet med”; men nej,

hun blev til en kat og for af sted!

Ja, sådan optrådte hun både her og der som kat. Engang havde hun såmænd anbragt sig selv under Niels Findsens bryggerkedel. Da tog Kirsten en skål hed ”Logh” og smed på katten.

Samme stund lå Rasmus Klausens kone ynkeligt skoldet hjemme i sin seng. Officielt hed det, hun havde væltet en gryde fuld af hvedevælling ned over sig. Kirsten har også hørt lidt angående Richard Lauritsens sygdom. Jørgen Jensens sagde, før ridefogeden blev dårlig: ”Vi skal gøre ham såedes til, at de skal vende ham udi tvende håndklæder omkring.” Her er vi nok ved det vigtigste. Det er lykkedes ham at få stadfæstet, der i Agernæs er drevet trolddom i ret stor stil, og at de onde kræfter endogså har været sat i bevægelse mod selve hans stormægtige person. Samtidig tænker han, det måske kan tage sig lidt mærkeligt ud med alle disse gruelige historier som vedhæng til en brandsag, og den tanke, at en og anden kunne opholde sig særlig ved dette, har slet ikke været ham fremmed, ligesom der har foresvævet ham noget om, han kunne blive beskyldt for at have fortalt Kirsten, hvad hun skulle sige, og tvunget hende til at sige det. Men den slags er han nu mand for at kvæle i fødslen; thi en skønne dag fremstiller han fangerne på tinge og får dem til at afgive erklæring om, at det, de har sagt, er fremført af dem utvungent og hverken for gunst eller af avind.

Den 30. juli kommer sagen tilbage fra landstinget og oplæses på tinge her, det er stadfæstelse på ”de tolv mænds tov” over Maren og Kirsten. Birkedommer Oluf Petersen fra Tørresø og hans otte medfølgere afsiger, efter at have berådt sig med Gud, den dom, at de finder de to skyldige til ”ild og brand”, medmindre husbonden ville benåde den unge på sværdet.

Fjorten dage efter tales der i Agernæs om de tvende kvindfolk, som blev henrettet, og bønderne må betale deres del af ”retterpengene”.

At Oluf Petersen går af 8. oktober, og Richard Lauritsen 12. november samme år forlanger en tillidserklæring på tinge, kan måske udlægges dertil, at der var nogen, der alligevel ikke befandt sig helt vel efter denne hekseproces, der var en af de mange. Netop disse år lyste bålene landet over.

H. C. Jensen

Gyngstrup Skole

Artiklen var i Fyens Stiftstidende 3. februar 1929.

Digitaliseret til Nordfynsk.dk i december 2023.